

Тема 1. Спортивне право: поняття і сутність

Попри те, що останнім часом термін «спортивне право» широко використовується як науковцями, так і практиками для позначення норм, що стосуються сфери існування спортивних відносин, загально визнане бачення сутності цього явища у вітчизняній юриспруденції ще не сформувалося. Більш того, у процесі дискусій з'ясувалося існування серйозних розбіжностей щодо розуміння юридичної природи, змісту та обсягу поняття «спортивного права». Ситуація, що склалася, зумовлює необхідність пошуку відповіді на згадані та інші питання, оскільки від того, які результати будуть отримані, залежить формування вітчизняної концепції спортивного права і впровадження її в життя. Приступаючи до розгляду питань, пов'язаних з проблематикою цього дослідження, відзначимо, що, попри розмаїття позицій стосовно розуміння його поняття та сутності, «спортивне право» у більшості випадків пропонується розуміти як сукупність норм, що регулюють відносини в сфері спорту, охороняють та захищають права учасників цих правовідносин, характеризуючи його при цьому іноді як самостійну, а іноді як комплексну галузь права. Так, деякі автори, щоправда, ведучи мову не про «спортивне», а про «фізкультурно-спортивне право», котре «у відповідності з чинними джерелами нормативного й доктринального характеру», як «самостійна галузь права, повинна представляти собою конкретно визначену сукупність правових норм і положень, що регулюють стосунки не тільки у сфері фізичної культури, спорту, а й у всій фізкультурно-спортивній індустрії взагалі».

На думку А.М. Апарова, спортивне право, котре наразі посідає чільне місце серед новітніх правових явищ, як комплексна галузь права, набуло всіх ознак відносної самостійності та характеризується комплексністю норм, а тому і наявністю особливих механізмів правового регулювання, що спрямовані на ефективне збалансування між собою приватних та публічних елементів в означеній сфері. При цьому наслідком розвитку механізмів правового регулювання спортивних відносин постали розвиток особливого правового режиму спортивного права, а також розвиток юридичних вчень про предмет, метод, принципи, суб'єкти та інші системо утворюючі складові цієї галузі правових знань. Очевидно, прагнучи підкреслити значення та оригінальність «спортивного права», деякі автори іменують його «самостійною комплексною галуззю права», у зв'язку з чим постає питання про необхідність розмежування «самостійних» та «несамостійних» комплексних галузей права, існування яких і без того викликає сумніви (до цього питання ми ще повернемося далі). Деякі автори, досліджуючи «спортивне право» у різних ракурсах, розглядають його то як «комплексну галузь права», то як «галузь законодавства», то як «галузь юридичної науки», то як «учбову (навчальну) дисципліну». Враховуючи

існування різних позицій стосовно сутності категорії «спортивне право», розглянемо можливість визнання його самостійною, комплексною тощо галуззю – чи то права, чи то законодавства. При цьому, поки що, залишимо поза увагою характеристику спортивного права як «галузі юридичної науки» та як «навчальної дисципліни», оскільки дослідження цих терміно-понять являє інтерес, головним чином, не в сутнісному, а у змістовному сенсі. Отже розглянемо спочатку найбільш радикальну позицію, прихильники якої обстоюють існування самостійної галузі «спортивне право». (У більшості випадків йдеться про спортивне право як «галузь права», хоча існує й думка, згідно якій воно є галуззю законодавства) Аналізуючи цю позицію, передусім, слід звернути увагу на переважання у висловлюваннях її прихильників емоційних моментів з недостатньо чітким визначенням при цьому методології дослідження (або взагалі відсутністю останньої). Скажімо, практично усіма авторами, що виступають за визнання спортивного права галуззю права, доцільність такого рішення обґрунтовується значимістю відповідних відносин у бутті суспільства, існуванням відповідних законодавчих актів на міжнародному та національному рівнях тощо. Така мотивація зрозуміла з погляду емоційного, але не може замінити раціональну складову аргументації. Вольове, зроблене всупереч об'єктивно існуючим закономірностям буття правової системи, визнання спортивного права галуззю права (байдуже, самостійною чи комплексною) не позбавляє необхідності врахування цих закономірностей при законотворчості, систематизації законодавства тощо. Визначенню сутності спортивного права має передувати об'єднання методологічних засад досягнення поставленої мети. Зокрема, мають бути обрані засади розуміння права взагалі, від чого, власне, і залежить бачення сутності спортивного права, як частини цілого (як конкретного прояву абстрактного поняття). Не торкаючись тут розмаїття праворозуміння, лише звернемо увагу на практично важливий поділ його на два види: загальносоціальне, коли правом визнаються суспільні явища недержавного походження й функціонування, і спеціальносоціальне, коли правом визнаються явища виключно державного походження (П.М. Рабінович). У другому випадку йдеться про правовий (юридичний) позитивізм, який полягає в тому, щоб визнавати цінностями тільки норми позитивного права і зводити кожне право до норм, що діють у певну добу і у певній державі, не звертаючи увагу на те, справедливе це право чи ні. Завдяки цьому право постає такою собі автономною дисципліною, що ототожнюється з волею держави, виразом якої таке право є (Ж.-Л. Бержель). Як впливає з наведених вище дефініцій «спортивного права», як сукупності (системи) правових норм, вони ґрунтуються на нормативістському праворозумінні. Однак з позиція такого підходу, для виокремлення галузі права (у тому числі, й «спортивного права»)

мають значення наявність власного предмету, методу, принципів правового регулювання, правового режиму тощо. Що ж стосується спортивного права, то властивими практично усім дефініціям, які пропонуються прихильниками виокремлення галузі «спортивне право», можна вважати лише дві ознаки: 1) спортивне право це сукупність (система) норм, 2) ці норми регулюють «спортивні відносини» (або відносини «у галузі фізкультури і спорту»). Передусім, зауважимо, що перша з цих ознак, власне, свідчить про обрання у якості методологічного підґрунтя характеристики спортивного права нормативістського праворозуміння, оскільки «право» розуміється як «сукупність норм». Що стосується другої ознаки, то її призначенням є виокремлення сукупності норм «спортивного права» з усіх інших правових норм, тобто, «авторизація» за їхньою допомогою сфери спортивного права. У зв'язку з цим поняття «спортивні відносини – (відносини у галузі спорту, фізкультури і спорту)» фактично набуває значення єдиного критерію існування «галузі спортивного права». Ці сумніви зростають ще більше внаслідок безрезультатності спроб знайти єдиний метод правового регулювання, в якому були б відображені засади, властиві відповідній галузі. Розглядаючи метод правового регулювання як критерій виокремлення галузі права, виходимо з того, що він є сукупністю специфічних прийомів юридичного впливу на учасників суспільних відносин у певній сфері буття суспільства. При цьому враховуємо первісне розділення імперативного та диспозитивного методів правового регулювання, як головних прийомів юридичного впливу, що визначають головне у правовому статусі суб'єктів, у їх вихідних юридичних позиціях. Імперативний метод (метод субординації) характеризується тим, що регулювання здійснюється «згори вниз» і ґрунтується на владно-імперативних засадах. Відтак публічно-правові галузі охоплюють інституції та інститути, що функціонують у «вертикальній площині» суспільних відносин, ґрунтуються на засадах влади і підпорядкування (субординації) суб'єктів відповідних правовідносин). Диспозитивний метод (метод координації) характерний для регулювання на засадах формальної рівності, ініціативності та вільного розсуду учасників відповідних відносин. На процес такого регулювання впливає активність учасників суспільних відносин, які регулюються за його допомогою. У характерних рисах диспозитивного методу проявляються особливості приватного права як наднаціонального феномену, що складається, передусім, із сукупності гуманітарних ідей, правових принципів, правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремої особи (людини). Диспозитивний та імперативний методи у різному співвідношенні присутні у галузевих методах правового регулювання (цивільно-правовому та адміністративно-правовому). Оскільки до сфери спорту належать різноманітні

спортивні та «навколо спортивні» відносини, які за своєю сутністю є соціальними зв'язками по «горизонталі» та «вертикалі», природним є те, що для їхнього впорядкування використовують як диспозитивний, так і імперативний методи. Ця обставина дає підстави для висновку про відсутність єдиного методу правового регулювання відносин у сфері спорту. Натомість, залежно від типу відносин, що регулюються і конкретних завдань можуть застосовуватися цивільно-правовий або адміністративно-правовий методи. Намагання деяких науковців відшукати оригінальний метод правового регулювання, поки що виглядають мало продуктивними, оскільки, фактично, йдеться про нечітко структуровану суміш приватноправових та публічно-правових засобів впливу. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що спроби кваліфікувати комплексне правове регулювання спортивних відносин, як формування особливої сукупності норм – нової галузі права, є некоректним, оскільки з позицій «нормативістського» підходу «спортивного права», так само, як і багатьох інших аналогічних галузей права (ІТ-права, інформаційного права, Інтернет права, космічного права тощо) існувати не може. У зв'язку з цим постає питання, чи може бути «спортивне право» визнане, якщо не самостійною, то, так званою, «комплексною» галуззю права? Варто зазначити, що існування комплексних галузей права тривалий час залишається предметом дискусій. Хоча з погляду загальної теорії права існування комплексних галузей можливе (Н.Крестовська), проте виправданим здається застереження, що вести мову про такі комплексні утворення правових норм варто стосовно не «галузей права», а «галузей законодавства». На такому методологічному підґрунті, М.В. Саннікова шляхом досить складних теоретичних побудов та аргументації доходить висновку, що «у випадку зі спортивним правом доцільно говорити про об'єктивне існування галузі законодавства і вирішувати проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері фізичного виховання та спорту через призму саме структури законодавства».¹ (Варто відзначити набагато більшу категоричність у цих питаннях російських авторів, що, втім, не додає цій позиції зайвої переконливості). Під таким кутом зору виправданою може здатися оцінка «спортивного права», як сукупності актів законодавства, що регулюють «спортивні відносини». Така сукупність актів, з певною мірою умовності може іменуватися «спортивне законодавство». Втім, така оцінка (так само як і найменування) нічого практично не дає, оскільки є лише констатацією певного стану речей.

Із врахуванням викладеного вище, можна зробити висновок, що спроби охарактеризувати «спортивне право» з погляду нормативістського праворозуміння приводять у глухий кут. Однак негативну відповідь не можна визнати задовільною, оскільки це не відповідає запитам та очікуванням

суспільства, де ідея «спортивного права» набуває дедалі більшого поширення. Отже виходимо з доцільності вживання терміну «спортивне право», а відтак і правдивості твердження про існування «спортивного права». Водночас, необхідно зробити важливе уточнення стосовно бачення сутності «спортивного права», яке полягає в тому, що останнє має характеризуватися не з позицій нормативістського праворозуміння, а під кутом зору соціально-правовим – як елемент соціально-політичного устрою та елемент суспільної свідомості. З таких позицій право розглядається як концепт (conceptus – «думка, уявлення, поняття»), тобто як сукупність уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, що виникають у зв'язку з використанням терміну «право», супроводжують і характеризують його. Відповідно «спортивне право» розуміємо як сукупність уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, що виникають у зв'язку з правовим впорядкуванням суспільних відносин, у галузі (галузях), що прямо або по дотичній стосуються спорту. Такий підхід дає можливість зняти проблеми методологічного характеру, котрі неминуче виникають при визначенні «спортивного права» на основі «нормативістського» бачення поняття та сутності права. Розгляд «спортивного права» як концепту, не заперечує «нормативного» (законодавчого) наповнення цього поняття, але позбавляє необхідності оцінки його як системи правових норм, що утворюють жорстку ієрархічну структуру: галузь та підгалузі права, відповідні правові інститути тощо. Натомість, може йтися про «структуру «спортивного права», яка відображає систему «нормативного наповнення» цього концепту, тобто про структуру масиву законодавства, акти якого регулюють відносини у сфері спорту. При цьому єдиним критерієм віднесення нормативного акту законодавства до «спортивного права» (котре, як зазначалося вище, є комплексною галуззю законодавства) може бути предмет право вого регулювання, оскільки існування окремого, властивого лише цій галузі методу правового регулювання, поки що, не доведене. Розмаїття відносин, пов'язаних зі сферою спорту, створює на практиці істотні незручності при пошуку актів законодавства, що застосовуються для регулювання того чи іншого виду таких відносин; пошуку та систематизації матеріалів практики; субсидіарному застосуванню норм законодавства, застосуванню аналогії закону тощо. З огляду на цю обставину, необхідно визначити орієнтири для встановлення кола норм, які можуть бути віднесені до нормативного наповнення концепту «спортивне право». На підставі проведеного дослідження можна сформулювати кілька принципово важливих тверджень. Передусім, зазначимо, що некоректним є віднесення спортивного права до сфери суто приватної чи суто публічної. Так само, як і нема достатніх підстав вважати спортивне право «частиною вітчизняного приватного права» (М. Ткалич). Воно включає норми різних галузей права. Разом із тим,

виходимо з того, що за межами «спортивного права» знаходяться норми адміністративного, кримінального, митного, податкового тощо права, оскільки зазначені галузі, як управлінські та охоронні, можуть стосуватися різних видів суспільних відносин, забезпечуючи їхнє впорядкування та охорону. Наступним кроком має бути розрізнення «спортивного права» у широкому та вузькому сенсі. Під «спортивним правом» у широкому сенсі розуміємо сукупність усіх норм і правил, що регулюють діяльність у сфері спорту. Вони складають відносно інтегровану систему багаторівневого порядку, що містить приватноправові та публічно-правові елементи. Необхідність врахування приватноправового та публічно-правового забарвлення спортивних відносин має враховуватися, аби визначити пріоритетність інтересів (приватні чи публічні) і на цьому підґрунті особливості методів правового регулювання, що застосовуються. Під «спортивним правом» у вузькому сенсі можна розуміти регулятивні норми (переважно цивільно-правові), що забезпечують впорядкування власне «спортивних відносин», на засадах «Дозволено все, що не заборонено законом». Такий підхід надає договору значення норми цивільного законодавства. Можна стверджувати, що саме за його допомогою складається основний масив норм, які можуть бути віднесені до власне «спортивного права». Напрями регулювання «спортивного права (законодавства)» у вузькому сенсі виглядає наступним чином: 1) загальні положення цивільного законодавства, що стосуються спортивних відносин: засади правового регулювання; застосування аналогії закону та права; визначення підстав виникнення цивільних прав та обов'язків у сфері спортивних відносин; забезпечення самозахисту та захисту суб'єктивних прав; визначення правового режиму об'єктів цивільних прав, зокрема, земельних ділянок, прав інтелектуальної власності, інформації, як такого 16 об'єкту; правочини у галузі спортивної діяльності; представництво; захист особистих немайнових прав фізичної особи тощо; 2) положення цивільного законодавства, що стосуються суб'єктного складу спортивних відносин: про створення та припинення юридичних осіб у сфері спорту; норми, що опосередковують внутрішньо корпоративні відносини; захист прав корпорацій тощо; 3) положення цивільного законодавства, що стосуються прав інтелектуальної власності: визначення об'єктів прав інтелектуальної власності у сфері спорту; захисту прав інтелектуальної власності, норми про ліцензійні угоди тощо; 4) загальні положення цивільного законодавства, що стосуються договорів та положення, які стосуються окремих видів договорів у сфері спорту; 5) положення цивільного законодавства, що стосуються недоговорів у сфері спорту: про оголошення винагороди, конкурсу тощо; діяльність у сфері спорту в інтересах іншої особи без повноважень; відшкодування шкоди, завданої у сфері спорту; повернення безпідставно

отриманого (збереженого) майна у цій сфері тощо; 6) положення цивільного законодавства, що стосуються спадкування спортивного майна: спадкування інтелектуальної власності у цій сфері, авторських прав на них тощо; поділ успадкованих прав на спортивні винагороди між спадкоємцями; переходу таких прав за спадковим договором тощо; Оскільки схожу структуру може мати не лише «спортивне право», а й інші подібні концепти (скажімо, підприємницького права, корпоративного права та ін.), доцільним є виокремлення «спортивного права у «спеціальному сенсі». При цьому до відповідного нормативного масиву мають бути віднесені лише ті норми, що стосуються суто сфери спорту: відносини, що виникають при укладенні контрактів, створенні та використанні спортивного обладнання тощо. З урахуванням викладеного вище «спортивне право» можна розглядати не тільки як концепт, але й як навчальну дисципліну, предметом вивчення якої є власне «спортивне право», як концепт, а також правові концепти, що виникають та існують у зв'язку з буттям (діяльністю) людини у сфері спорту. Варто зазначити існування труднощів, зумовлених тим, що формування структури предмету «спортивне право» і методики його викладання, може бути ускладнене надто широким розумінням цього концепту, що не дозволить «втиснути» його в межі навчального курсу. Тому здається доцільним вивчення «спортивного права», передусім у спеціальному сенсі цього поняття з тим, що «спортивне право» у його вузькому та широкому значеннях будуть вивчатися при відповідних спеціалізаціях за допомогою спеціальних курсів.